

"Afslutningen eller halen. Her skal du knytte an til indledningen. Måske stillede du dengang et spørgsmål, måske sagde du noget som gik imod alles forventninger. Afslutning og indledning skal altid forberedes samtidig, og efter at du har forberedt kroppen. Du skaber et indtryk af helhed ved at genoptage tråden fra din indledning. Men tråden skal ikke bare samles op; den skal helst også sno sig overraskende."

Klaus Kjeller, 2002

Elocutio – at formulere sig

I den tredje arbejdsfase gælder det om at formulere din tale. Du skal finde ud af, hvordan du bedst udtrykker det, du har fundet (inventio) og ordnet (dispositio). Du skal vurdere talesituationen og derudfra bruge et sprog, som alle finder passende⁶⁴.

Retorisk sprog er anderledes end det daglige sprog. Det er den særlige situation – talesituationen – der er med til at skærpe tilhørernes opmærksomhed, og den situation stiller krav om en særlig sprogbrug. I en talesituation vil tilhørerne have en forventning om, at de skal høre noget anderledes end det, de er vant til. Det skal du forsøge at leve op til, bl.a. gennem din sprogbrug.

I antikken betragtede man sproget som et råstof, som mennesket kunne forme til et vellydende sprog. Retorikerne stillede dengang fire krav til godt sprog, som også gælder i dag:

1. Korrekt

Korrekthed forudsættes. Det gælder derfor mere om at undgå ukorrekthed, som kan sætte spørgsmålstejn ved talerens generelle viden. Fejl i sprogbrugen stjæler endvidere tilhørernes opmærksomhed; fejl distraherer og vækker irritation. Derfor må man sørge for at sige

- en kilometer (og *ikke* "en kilomet")
- det er en spændende håndboldkamp (og *ikke* "håndboldskamp")
- grunden til, at man skal tale korrekt, er, at (og *ikke* "grunden til, at man skal tale korrekt, er fordi, at")
- hun havde glemt sit ur (og *ikke* "hun havde glemt hendes ur" – hvis det vel at mærke er hendes eget ur, hun havde glemt)
- jeg lagde mærke til, at (og *ikke* "jeg lod mærke til, at")
- i sommer var jeg i Frankrig (og *ikke* "i sommers var jeg i Frankrig")
- der er en risiko for, at jeg ikke består (og *ikke* "der er en chance for, at jeg ikke består") etc.

64 Læs evt. mere om sprogbrug s. 35-36.

2. Klart

Klart sprog afspejler klare tanker. Et præcist og nuanceret ordvalg vil endvidere forhindre misforståelser. Det er lige vigtigt at undgå misforståelser og at tale forståeligt; det er to sider af samme sag. Vage⁶⁵ formuleringer, tvetydigheder og lange sætninger vil til gengæld sløre klarheden. Det samme kan ske, hvis sproget er abstrakt, eller hvis der føjes for mange overflødige ord og tanker ind i talen. Husk på, at øret ikke kan opfatte lige så lange sætninger, som øjet kan; helsætninger, der skal udtrykkes mundtligt, bør ikke være længere, end at de kan siges via én vejrtrækning.

65 Ubestemte, nærmest vattede.

Valget af de rigtige ord kan betyde noget for forståelsen. Hvis man er ærgerlig over et eller andet, så vil fx ordet 'trist' være mere dækkende end 'knust'. Førstnævnte udtrykker en ærgrelse eller irritation, mens sidstnævnte udtrykker en katastrofe. Vil man forstås ret, er det derfor ikke ligegyldigt, hvilke ord man benytter.

3. Tilpasset

Sprogbrugen skal være tilpasset talesituationen⁶⁶. Sprogbrugen skal være velvalgt med respekt for talesituationen. Det betyder også, at man skal være bevidst om de værdiladninger, der hæfter sig ved visse ord. Fx vil 'profit' i nogle sammenhænge blive opfattet positivt (som et plusord), mens det i andre sammenhænge kan opfattes enten negativt (som et minusord) eller bare neutralt (som et nulord).

66 Som nævnt ovenfor. Se evt. pentagrammet s. 31.

Til alvorlige emner passer et 'alvorligt' sprog. Det vil sige, at pjattet og sjusket sprogbrug afspejler en manglende respekt for det alvorlige emne. Man vil være tilbøjelig til at komme med uheldige udtryk, og det kan skabe en fjendtlig stemning mod taleren. Ligeledes kan brug af ironi være upassende; det afhænger *også* af talesituationen.

4. Smukt

Sproget kan være smukt på flere måder. I en saglig emnebehandling kan elegante formuleringer og det præcise ordvalg være med til at gøre sproget smukt at høre på. I en behandling af et mere følelsesladet emne kan en kreativ sprogbrug give sproget liv og farve. Et billedrigt sprog kan aktivere tilhørerne mentalt. Med billedsprog taler man til tilhørernes sanser og følelser, så de nærmest kan mærke, hvad man siger.

Variation skal altid tilstræbes, mens ensformighed bringer tilhørerne i en slumrende tilstand. Fx er monotone indledninger i sætninger – så som "Så sagde han..., så skete der det at..., så gjorde han..., så nåede vi frem

"Tony Blair er en god taler. – ikke en flamboyant orator, men logisk, fokuseret og oprigtig. Han er uddannet advokat, og det kan ses. Han tænker i argumentets logik frem for i dets følelsesmæssige appel. Det er en effektiv stil. Men jeg tror den kan være svær at gøre mindeværdig fordi mennesker husker historier og billeder, ikke argumenter."

Andrew Neather, 2003

til..." osv. uhensigtsmæssige. Det samme gælder vendinger, der gentages med jævne mellemrum: "...hvad er det nu det hedder..." og "...øøhh..." m.fl. Undgå dem.

Retorikken arbejder med en lang række sproglige figurer, der gør sproget mere virkningsfuldt. Her vil vi bare se på to af dem.

Metaforer er et sprogligt udtryk, hvor man overfører et ords betydning til en anden sammenhæng, end

det normalt bruges i. "Vinden hvisker" er en metafor, fordi 'hvisker' her overfører sin betydning (en menneskelig hvisken) til en anden sammenhæng (en lyd i naturen). Alligevel forstår vi godt udtrykket. Vi kan se – eller rettere høre – det for os. Der er dannet et sprogligt billede.

Her følger fire eksempler på billedsprog:

1. Hun er en cobra.
2. Hun er som en cobra.
3. En cobra er hun.
4. Hun er sød som honning.

Sætning 1 er en metafor. Her overføres et udtryk fra ét område (dyreverdenen) til et andet område (menneskeverdenen). Metaforen giver os et virkningsfuldt billede af en egenskab ved kvinden – hun er farlig, hun bider fra sig, pas på.

Sætning 2 er en sammenligning, for der er indskudt et 'som'. Det bløder det sproglige billede lidt op, idet der indsættes en lille afstand mellem 'hun' og 'cobra'.

Sætning 3 er en metafor som sætning 1, men i 3 er der omvendt ordstilling. Her rykkes selve billedet helt frem i sætningen. Derved lægges vægten på, *hvad* hun er (en cobra), frem for *hvem* der er en cobra. Det gør udsagnet lidt mere aggressivt.

Endelig er sætning 4 det, vi kalder en kliché. Der er ikke nogen sprængkraft i det sproglige billede, for vi har hørt dette og lignende udtryk til bevidstløshed, i fx popsange. Det sproglige billede er derfor blevet slapt, og udtrykket skærper ikke tilhørernes opmærksomhed, tværtimod.

M
E
hvor
semp

1. Je
at

2. H
ki
hv

I eks
trin,
ning

I
kansl
rer. I
unde
amer

Med sproget kan vi danne billeder i tilhørernes hoveder.

En anden sproglig figur kaldes en *anafor*. Det er et sprogligt udtryk, hvor man gentager det første led i en række sætninger. Her er et par eksempler:

1. Jeg tror, han er bange. Jeg tror, han er desperat. Jeg tror, han har indset, at han ikke har vælgeres opbakning i den sag.
2. Hvorfor skulle det være umuligt? Prøv at tænke positivt. Prøv at tænke kreativt. Prøv at tænke på alle de børn, der får nye legemuligheder, hvis bare vi vil give dem muligheden.

I eksemplerne benyttes en tretrinsraket, hvor pointen placeres i det tredje trin, den tredje sætning. Samtidig afviger formuleringen i den tredje sætning lidt fra de to første. Det giver en slagkraftig, sproglig effekt.

I en berømt tale fra 1963 – *I Have a Dream* – benyttede den amerikanske borgerrettsforkæmper Martin Luther King, Jr. flere gange anaforer. Det fremgår af følgende uddrag fra talen⁶⁷, der specifikt refererer til undertrykkelsen af den sorte befolkning, der især var fremherskende i de amerikanske sydstater:

“Go back to Mississippi, go back to Alabama, go back to South Carolina, go back to Georgia, go back to Louisiana, go back to the slums and ghettos of our northern cities, knowing that somehow this situation can and will be changed.

(...)

I have a dream that one day this nation will rise up and live out the true meaning of its creed: We hold these truths to be self-evident that all men are created equal.

I have a dream that one day on the red hills of Georgia the sons of former slaves and the sons of former slave owners will be able to sit down together at the table of brotherhood.

I have a dream that one day even the state of Mississippi, a state sweltering with the heat of injustice, sweltering with the heat of oppression, will be transformed into an oasis of freedom and justice.

I have a dream that my four little children will one day live in a nation where they will not be judged by the color of their skin but by the content of their character. I have a *dream* today!”

⁶⁷ Afholdt ved Lincoln Memorial i Washington foran 250.000 mennesker. Talen blev også transmitteret i tv. Læs og hør evt. talen på bogens hjemmeside www.systeme.dk/mundtlighed.

Med de gentagelser, der karakteriserer anaforer, banker Martin Luther King, Jr. sit budskab besnærende og samtidig effektivt ind i tilhørernes hoveder.

Talesprog vs. skriftsprog

Vi har allerede været inde på, at en tale skal afvige fra dagligdagssproget. Tilhørerne skal straks fornemme, at de nu skal høre noget særligt, noget de ikke hører hver dag. Ingen må være i tvivl om, at de befinder sig i en retorisk situation – i en talesituation. Men sproget i en tale eller enhver anden mundtlig fremførelse skal også afvige fra skriftsproget. Det gør det talte sprog selvfølgelig på forhånd af mange indlysende grunde. Pointen er imidlertid, at man i en mundtlig formidling skal arbejde bevidst med at udnytte såvel talesprogets som skriftsprogets fordele og lade resten ligge. Målet er at ramme talersproget⁶⁸.

68 Læs evt. mere om talersproget s. 35-36.

Den skriftlige tekst produceres i enrum til nogle læsere, som den skrivende ikke kender. Man kan jo ikke vide, hvem der får fat i teksten. Og man er sjældent selv til stede, når teksten modtages, dvs. læses. Når den skriftlige tekst er formuleret, er det sket. Man kan ikke justere den ud fra læsernes reaktioner på teksten. Man kan højst skrive en ny tekst på et senere tidspunkt.

Det forholder sig anderledes med den mundtlige tekst. Den produceres ganske vist også i enrum, men den fremføres først i og med talen. Man kan se sine tilhørere og kan derved danne sig et indtryk af dem. Man ved, hvem der modtager talen, nemlig de tilstedeværende og ingen andre. Man er til stede, når talen modtages, og har derfor mulighed for at justere talen undervejs ud fra tilhørernes reaktioner.

Talen – den mundtlige eller talte tekst – er situationsafhængig. Talesituationen kaster betydninger ned over alt, der siges. Talesituationen er præget af et fysisk nærvær, der kan gøre kommunikationen livfuld. Tilhørerne er underlagt talesituationens stemning. Læseren er kun underlagt sin egen stemning på den tid og det sted, hvor teksten læses.

Det fysiske nærvær og øjeblikkets intensitet i talesituationen skal så vidt muligt udnyttes. Det er klart, at kropssproget og tonefaldet her spiller en stor rolle. Et varieret og nuanceret kropssprog og tonefald kan lette forståelsen for tilhørerne. Det er sværere at misforstå et mundtligt udsagn end et skriftligt, da man ved det mundtlige udsagn får hjælp af tonefald

og krop
betjene
tonefald
tonefald
naturlig
Men

Talersp
Det ta
Det ta
Tilhør
Fejl og
Der er

De to f
at kort
lytter t
Talersp
ikke hæ
mod ka
kelte v.
For
og skri
Til
tilbøjel
kan fx
altså d
en mer
selve ”
skal ik
streng
formul
har ud

og kropssprog til at forstå ordene, mens det skriftlige udsagn alene må betjene sig af ordene. Men det forudsætter, at taleren forstår at anvende tonefald og kropssprog hensigtsmæssigt. Er taleren 'tonedøv' i forhold sit tonefald, eller anvender han kropssproget uhensigtsmæssigt, så går det naturligvis galt.

Men der er flere forskelle mellem mundtlig og skriftlig sprogbrug:

Talersprog	Skriftsprog
Det talte sprog kan kun høres én gang.	Skriftsproget kan genlæses.
Det talte sprog skal helst være enkelt.	Skriftsproget kan tåle at være kompliceret.
Tilhøreren må følge talerens tempo.	Læseren kan læse i sit eget tempo.
Fejl og fyldord kan ikke altid undgås.	Fejl og fyldord skal undgås – udelades.
Der er plads til improvisationer.	Ingen mulighed for improvisationer.

De to førstnævnte forskelle skal kort kommenteres. Det viser sig nemlig, at korttidshukommelsen normalt rækker ca. otte sekunder tilbage, når vi lytter til en tale. Derfor nytter det ikke noget at tale i for lange sætninger. Talersproget skal være enkelt. Taleren må samtidig huske, at tilhørerne ikke har mulighed for at få den talte sætning gentaget. Skriftsproget derimod kan godt indeholde længere sætninger med flere ledsætninger og enkelte vanskelige ord.

Forskellene kan kort sammenfattes således, at man skal *tale til øret* og *skrive til øjet*.

Til sidst skal en talersprogsfælde nævnes. Med talersproget er mange tilbøjelige til langsomt at tale sig nærmere den præcise formulering. Det kan fx foregå sådan her: "Det, der er det vigtige, er, at ... på en måde ... altså det vigtige er, at man ligesom ... man ligesom ... man er ærlig på en mere hensynsfuld måde." Det er vigtigt at være sprogligt præcis, men selve "kladden" til det sproglige udtryk, som kan ses i eksemplet ovenfor, skal ikke ud i offentligheden. Tilhørerne skal ikke kunne høre dine anstrengelser med at finde den præcise formulering. De skal kun høre den formulering, du vælger at anvende. Hold derfor hellere en pause, indtil du har udtrykkene klar i dit hoved.